

keresnek az átlagnál is kevesebbet, azért nem élhetnek meghitt környezetükben, gyermekeiket azért nem nevelhetik kívánságuk szerint, hivatalokban s a törvény előtt azért szenvednek hátrányt, sőt megaláztatást, mert besorolhatók a fenti osztályozás valamelyikébe, s ezért valamiféle hatalom külön is elnyomja őket, visszaél a védtelenségükkel. Aki tehát e kiáltó gazdasági tények közepette a nemzeti — szűkebben a nemzetiségi — kérdést akár holmi grammatikus szóviadalnak, akár veszélyes, de üres demagógiának nézi, és a rossz iskolamesterek, a romantikába ragadt írók, a hordószónokok, no meg a neves góllövők sajátos területére tolná át: ugyancsak elmaradt a korától. Elmaradt különösképpen annak számbavételétől, hogy milyen riasztó mértékben harapóznak és fajulnak el ezek a tünetek, már nemcsak a tengereken túl.»

A kisebbségi kérdés tehát — Illyés szerint is — a társadalmi, a szociális problémák közéjébe vág. Ő is azt tartja — miként előtte a szocialista gondolat klasszikusai —, hogy az új társadalom egyik nagy vizsgálója éppen a nemzetiségi kérdés megoldása lehet. A nemzetit és az emberit ebben az összefüggésben is egymás kölcsönösségében képzelel el és határozza meg. A magyarság és az emberiség Illyés eszmei szótárában a legszorosabban összefüggőnek, egymást feltételezik. A két fogalom — a két eszme — csak együttesen képviselhető, s bármelyiket csak az képviselheti hitelesen, aki a másikat is a magáénak vallja és a sajátjaként hirdeti.

Pomogáts Béla

A KIS ZELIĆ HALALUGRÁSA

PETKOVICS KÁLMÁN: *A tizennyolc nyárfa.*

Életjel Miniatűrök 13. Szabadka, 1970.

1919—1920-ban két folyamat jellemezte Vajdaság eseménydús történetét. Az egyik a forradalmi munkásmozgalomban és az ellene irányított erőszakos fehérterrorban jelentkezett, a másik viszont abban a nemzetköziségben, amely nem ismerte az akciók nemzeti síkú szétforgácsolódását, a határokat sem ismerve el korlátai gyanánt, és nem csupán a hazai területen eredményezett szerb—magyar—szlovák—német együttműködést, de kiterjesztette a harc színterét a határokon túlra is, mindenüvé, ahol be lehetett kapcsolódni egy-egy forradalmi megmozdulásba. A Magyar Tanácsköztársaság politikai és fegyveres harcaiban (1919) körülbelül 6—8000 jugoszláv forradalmár vett

részt s ezek java része éppen Vajdaságból indult: ott volt köztük Laza Vukičević (Nikola Ilić) Mošorinski, Mirković, Klaić, sőt Filip Filipović is ugyanúgy, mint a magyar Andorka, Udvardi, Hermál, Kovács, Benkő, vagy Bonyhádi is.

Ez a forradalmi proletár együttműködés erős hatással volt a polgárságra is: közöttük persze ugyanúgy akadtak haladó szellemű és reakciós politikusok is, akik a magyar—szerb forradalmi proletáriátus ellenében a szerb—magyar ellenforradalmi fehérterror közös harcára esküdtek, ezzel is igyekezve a kommunisták tekintélyét és népszerűségét lerontani a tömegek szemében, hogy rájuk fogták: tulajdonképpen nem is a szocializmus a cél-

juk, hiszen együttműködnek ők szívesen a magyar fehér tiszti bandákkal is, hacsak szétrobbanthatják ezek segítségével az újonnan alakult SHS királyságot.

Bizonyos, hogy a magyar—jugoszláv együttműködés az osztályharc síkján mozgott, pro és kontra, mind a két osztály közös harcaiban. A nagyszerb reakció a magyar fehér ellenforradalom oldalán állott, legalábbis a Tanácsköztársaság bukásáig, de azontúl is csupán Baranyában állt a Horthy-ellenes proletariátus mellé, egyrészt a baranyai szén kitermelése kedvéért, másrészt viszont a Horthy-féle revizionizmust igyekezve sakkban tartani, míg a munkásság és élgárdája, a párt, a magyar forradalom harci síkján állott végig, az 1919-es nagy magyar bukás után is. Voltak ennek az osztályharcnak nemzeti mozzanatai is persze, de akkor is csak a forradalmi mozgalom síkján kapcsolódva a szomszéd néppel.

A nagyszerb reakció persze igyekezett felhasználni a háborús (1914—18) magyargyűlöletet, valamint az egyesülés (1918) forró, lázas lelkesedését rajta lévén, hogy osztályellenségét is »magyarbarát« színben tüntesse fel, hiszen az osztályharc és forradalomszervezés vádja csak népszerűvé tehetné a tömegek szemében a forradalmárokat, mert a Pavle Tatićok és Vojin Brkićek jobboldali ellenforradalmi szociáldemokratái elvesztették már ez időben híveiket. A reakció nem tett különbséget a kétfajtájú »magyar« barátság között, s oly színben tüntette fel azt, mintha a jugoszláv kommunisták a magyar ellenforradalommal, revizionizmussal, a tiszti bandákkal, nem pedig a magyar forradalmi erőkkel szövetkeztek volna.

Még Eszék szerbiai kommunista képviselőjelöltje, Ljuba Radovanović ellen is a »magyar barátság« rágalommal küzdöttek a választási agitáció során és a torontáli alispán is (1920. IV. 3.) azzal vádolta meg a kommunista pártszervezeteket, hogy »az osztályharc álarca alatti« csupán »államunk alapjait igyekeznek aláásni«, hogy »könnyebben valósíthatják meg a maguk magyar nacionalista, sovíniszta célját.« Ezzel a jelzővel manipulált (1920. IV. 23.) a belgrádi belügyminisztérium is a

magyar integritás helyreállításának céljával vádolva meg a kulai, hód-sági vagy kikindai kommunistákat, valamint (talán itt első ízben) a »szabadkai zendülés« résztvevőit is. A kikindai Fa Józsefet és társait szintén ezzel vádolva dobták át a határon Horthy-Magyarországba, kiszolgáltatva őket ezzel a terrorista különítménynek, bebizonyítva egyúttal azt is, hogy valójában ők, a burzsoázia képviselői, működnek együtt a revizionistákkal, amennyiben kommunistákról van szó (1920. IV. 24.), akikkel szemben a hadosztályparancsnokság is »erélyt« és »kíméletlenséget« rendel el éppen Szabadkán (1920. IV. 27.) [»energiom i bez ikakve milosti«; »brzo, energično i bezobzirno«]. Újvidéken is együtt tartóztatták le és ítéltek el a szerb N. Kovačevićet, Mirkovićot meg a magyar Vics Mihályt, Mihajlović Andrást, amint ezen az úton haladva dobták át Horthy országába a bánáti magyar Héját, Betkovszkyt, Galambot együtt a német K. Gross-szal, míg a szerb Danilo Tomint a pancsovai rendőrségen egyszerűen agyonverték. (1920)

Ezen a síkon állt a baranya—pécsi főispán, Pandurović is, aki már 1919-ben közzétette a *Baranjski glasnik*-ban: »Testvérek (...) még nem dőlt el Baranya sorsa (...), még egyre egy egységes lélek töltse el bennünket.« Pedig, lám, akadt egy olyan baranyai szerb is — folytatja —, aki egy magyar bitanggal (protuva) társult. Petar Dobrović [a nagy festőművész. L. P.] a neve annak, aki a szerb hatóságokat Augiasz istállónak nevezi (...) Mert Petar Dobrović [aki 1921-ben a Baranyai Szerb—Magyar Köztársaság elnöke lesz — L. P.] különbséget tett cikkében (*Jedinstvo*, 1919, Újvidék) proletár és burzsoá vagy nemes között, azt hirdette, hogy csupán a magyar dzsentri áll velünk szemben, nem pedig a magyar általában, majd felrója az egyes szerb hatósági vezetőknek Pécs—Baranyában, hogy a magyar Vörös Hadsereg harcaiban részt vett kommunista bányászokat, minden határozat, minden kért és megadott *salvus conductus* ellenére [1919. augusztus, a Tanácsköztársaság bukása után], s habár ezek már újra hozzá is fogtak a széntermeléshez Jugoszlávia számára is, kiszolgáltat-

ták a magyar fehérterrornak [például Harasztit, a vasutast vagy Keintráth Pétert említve meg].

A szűk tér ellenére is szükségesnek tartottam legalább ennyiben ismertetni a Zelić-zendülés általános vajdasági nemzeti háttérét. Mert nagy érdeme a *Tizennyolc nyárfának* az, hogy bizonyítja és bebizonyítja, hogy az 1920-as szabadkai mozgalom nem volt sem nacionalista, sem ellenforradalmi megmozdulás, viszont megfelelkezik arról és lírai, drámai, irodalmi riportszerű alaphangjánál fogva nem is terjeszkedhet ki arra, hogy a nemzeti érzés nem mindig jelent reakciót, hogy a forradalom is halad néha nemzeti síkon, hogy — amint ezt Vasa Stajic már 1918 novemberében meglátta — ebben az időben a dolgok irányt és előjelet változtattak: sok, addig haladó szerb nemzeti forradalmár alakult át ekkor ugyanis és vált elnyomóvá és sok magyar — aki addig a szerbek elnyomója volt — harcolt ettől fogva jogosan a nagyszerb elnyomó ellen. Ezt tette maga Stajic is, aki 1918 novemberéig a magyar, ettől kezdve azonban a nagyszerb elnyomás ellen küzdött mint igaz humanista. Ugyanígy cselekedtek a borcsai szerb dolgozók is. 1914-ben a szerb hadsereg oldalán álltak mint nemzeti forradalmárok — és életükkel fizettek ezért —, de alig szabadultak fel a magyar elnyomók hatalma alól, lelkesen tapsolva meg az egyesülést, máris folytatták a harcot az újabb elnyomók, a nagyszerb burzsoázia ellen — 1918 decemberében. Mert a társadalmi forradalom tájunkon felölelte és felöleli a nemzeti kérdést is, ha ezt egy irodalmi riport természetesen nem nyújthatja is közönségének, habár ez a dolgok

jobb megértéséhez feltétlenül szükséges. Ezért érzem ögy, hogy ez a kiváló riportkötőv további helyzetfeltárást és magyarázatot igényel, kíván és érdemel. Sajnos, a kapott szűk téren ennyivel meg is kell elégednünk.

Mert ez a hol lendületes epikai hőmpölygésű, hol balladaszerűen szűkszávú, drámai hangú vagy lírai sodrású riport oly erővel ragadja meg és sodorja magával az olvasót, hogy csak azt sajnálhatjuk, ami természetszerűleg hiányzik belőle, míg azt, ami helyett kapott lapjain, csupán dicsérhetjük. A hiányok közé, a mondottakon kívül, csak egyet sorolhatunk még: a zendülés részvevőinek, főleg a kis Zelićnek egyéniségét, személyiségét, múltját, magánéletét is felölölő rövid fejezetet, amit talán elbírt volna éppen egy ilyen irodalmi jellegű írás.

Sokkal több ennél az, amit nyújt a könyvecske. Az az áramlás, amely elkapja az embert, s amelynek sodrásában, mint erről egy helyt már említést tettem, sokszor éreztem úgy, hogy egykori irodalmi apám és mesterem, Kassák Lajos nagy eposzában (*Máglyák énekelnek*) élek újra, hogy annak árja ragad magával.

Ez az oka annak, hogy elejétől végig az az érzés vett erőt rajtam, hogy jó volna, hogy szeretném, ha még sok-sok ily petkovicsi riport medrében sodortathatnám magam új történések és vezetetek felé rohanva, a Petkovics Kálmán vonzó, magával ragadó hőmpölygésében, epikusságában, amelynek zúgó habjai között az író még igazabb, még megéltebb osztályharcot és — a szociológia mellett — még több lélektant, egyéni fejlődéstörténetet, jellemrajzot, pszichológiát nyújtana.*

* Tér híján, itt az olvasót csupán egyes könyvek, cikkek fellapozására utalhatom, így ugyanerről a könyvről szóló kis írásomra is a Magyar Szóban (1971. II. 20.), valamint a háttért nyújtó következő könyvekre és tanulmányokra: Toma Milenković: *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1921.* — Arpad Lebl: *Klasne borbe u Vojvodini 1918—1919.* (Zbornik Matica srpske, 22/1949; különben ez az egész szám ilyen írásokat közöl Lőrinc Péter szerkesztésében a negyvenéves pártot köszöntve.) Divna Albulj: *Grada za istoriju radničkog pokreta.* 1918—1929. — A JK SZ vajdasági szervezete: *A vajdasági forradalmi munkásmozgalom, 1870—1950,* amely egyébként Zelić zendülését nem említi meg! Arpad Lebl: *Politički lik Vase Stajica.* — Akadémiai Kiadó Budapest: *A Magyarországi Tanácsköztársaság 50. évfordulója,* s benne főleg Kővágó László, Toma Milenković és Lőrinc Péter írásai. *Válogatott dokumentumok a baranya—pécsi munkásmozgalom történetéhez.* II., 1918—1929 a pécsi Janus Pannonius Múzeum kiadásában; ez jugoszláv eredetű anyagot is közöl Lőrinc Péter gyűjtéséből. Danilo Kedić egyes írásai is ide tartoznak, közöttük főleg megvédés előtt álló doktori disszertációja a vajdasági munkásmozgalomról 1918—1921 között, akárcsak Kővágó László egyes tanulmányai és könyvei is (1918—1919).